

Kiss József

(1923–1992)

„A tragikai hős bátor a sors ellen, míg leküzdhetőnek hiszi; az eposz hőse bátor, *noha nem hiszi annak.*” Arany János meghatározása két magatartásról, melyek közül az utóbbi bámulta jobban. Talán nem stflustörés, ha most, egy Petőfi-kutató életére emlékezve, hozzá illő gondolati vezérfonalként, mondhatni világi textusul Petőfi barátjának szavait idézem. Olyan ember távozott közülünk, akire semmi sem volt jellemzőbb, mint ez a reményről független küzdeni tudás. Sorsa külsőségeiről, igaz, aligha jutna eszünkbe az eposzi hős. Háttérbe húzódva élt és dolgozott, közszereplést nem vállalt, rang, cím nem érdekelte, kitüntetésért nem állt sorba, hatalomra nem vágyott, a pozícióharctól távol tartotta magát. Jóformán mindazt, amiért tülekedni szokás, könnyű szívvel átengedte másoknak. Mintha kezdettől érezte volna, s bizonyosan érezte is, hogy az ő feladata, mely más és nehezebb, előbb-utóbb úgyis megtalálja őt, mert nem akad rá egyéb vállalkozó, s neki azután minden csepp erejét arra kell összpontosítania, pusztán a helytállásért, a győzelem esélye nélkül. Foglalkozásában, a textológusi hivatásban maga is ennek jelképét látta: melankolikus belenyugvással, szinte elégtétellel idézte egyik tisztelt kollégájától, hogy legjobb esetben is csak mintegy kétharmad rész bizonyul helyesnek a szövegkritikus munkájából. Neki ráadásul egy ideológiai béklyóba vert, megdönthetetlennek ígérkező politikai rendszerben kellett megtalálnia ezt a csekély presztízsű, éppenhogy megtűrt, de legalább ideológiai kvánalmaktól viszonylag mentes irodalomtudósi tevékenységet. A talentumok szabad forgatásának nem kedveztek azok az idők. Szerencsére ő tudta, amit nemzedékének legjobbjai, hogy mikor milyen feladat elvégzésére van mégis lehetőség, hogy miképpen kovácsolhatunk szűkségből erényt, hogy miként sáfárkodhatunk legjobban azzal a kevéssel, amit a mostoha viszonyok meghagynak. Úgy akart dolgozni, hogy később se kelljen szégyellnie, amit bármikor leírt, de kiszolgáltatottsága esztendeiben is megkeresse vele kenyerét, s eltarthassa mindazokat, akik az ő gondoskodására szorultak. Ezt az utat választotta, s ezen meg is maradt, nehéz sorsa buktatói ellenére, végül egy hosszantartó betegség lerázhatatlan szorításában, egyre törekenyebben, mégis bátran küzdve, észrevétlen eposzi hősként, utolsó lehelletéig.

Életéről legrégebb barátainak is alig beszélt, s minket, akik fiatalabb kollégái és intézeti szobatársai voltunk, az utóbbi években fogadott annyira bizalmába, hogy viszontagságainak egy-egy sokáig őrzött titkát megossza velünk. Az apró mozaikkövek lassanként álltak össze, s a kibontakozó kép tovább növelte tiszteletünket. Kiss József 1923. augusztus 17-én született, Kiss Elemér okleveles gazda, mezőgazdasági kamarai igazgató és Grassei Etelka elemi iskolai tanítónő második fiaként. A kislfiú ötéves, amikor szülei elváltak, tízesztendő, amikor édesanyját elveszítette. Középiszkoláit a pápai református kollégiumban végezte; 1941-ben beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–német szakára, s tagja lett az Eötvös Collegiumnak. Apját ugyanebben az évben egy gyógyíthatatlan betegség nyugdíjba kényszerítette. Az egyetemi hallgatót 1944 őszén behívták, alakulatával Németországba vezényelték, ahol angol fogságba esett, Németország és Belgium területén fogolytáborokban raboskodott, és csak 1946 májusában térhetett haza. É kétévi megszakítás után folytathatta tanulmányait, mígnem 1947-ben tanári,

1948-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Tudományos ambícióinak megfelelő állásról ekkor már nem álmodhatott. Apja immár osztályidegennek minősült, bátyját, a kisgazdapárti Kiss Elemért, aki a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott, az 1940-es évek végén, a korai koncepciós perek egyikében hét és fél évi börtönre ítélték, ahonnan majd csak 1955-ben szabadul amnesztiával, már beteg, hogy szénhordóként kelljen tengődni korai haláláig. A végzett bölcsész ezért általános iskolában helyettes tanár (1948–1949), különböző diákotthonokban nevelő (1949–1950), majd könyvtáros az MTA Könyvtárában (1950–1957). Közben apjától a történelmi igazságszolgáltatás ürügyén megvonták nyugdíját, s ettől kezdve haláláig (1952) úgyszólván fia tartotta el, néhány száz forintnyi könyvtárosi fizetéséből. A fiatal ember tudta, hogy valahol bármikor elővehetik azt a kartotékot, amelyben apja és bátyja ügyei mint őt terhelő körülmények tartatnak számon. Vonzotta az irodalomelmélet, de erre akkoriban Prokrusztész-ágy várt, Thomas Mann-nal is szívesen foglalkozott volna, de e „polgári” szerződől nyomatékosan eltanácsolták. Könyvtári munkája mellett bekapcsolódott az akadémiai Petőfi-kiadás szerkesztésébe, valamint sajtó alá rendezte (Bartha Dénessel) P. Horváth Ádám *Ötödévszáz énekei*-t. Mindinkább kiderült, mennyire szükség van kutatói munkájára; 1957 közepén áthelyezték az MTA Irodalomtudományi Intézetébe, s attól fogva mindvégig ott dolgozott. Kedvezőtlen politikai korviszonyok és áldatlan szakmai belviszályok közt ő mentette át a Petőfi-kutatás ügyét, s alapvető szövegkiadások és forrásgyűjtemények egész sorát tette le az asztalra. 1960-ban megnősült, házasságából két gyermeke származott, Anikó (1962) és Péter (1967); 1974-ben elváltak, volt felesége később állandó kezelésre szanatóriumba került, így annak két utóbb született kisfiával is törődött, saját cseperedő gyermekeit mindinkább felkészítve e kisebbek nevelésére. Amikor élete vége felé a Petőfi-kutatás eredményeit semmibe vette a nagypénzű dilettantizmus, mely egy Szibériából hazahozott női csoportot akart a költő földi maradványaként hitelesíttetni, mégpedig a Petőfi-család sírboltjának feldúlása árán, megintcsak ő volt az, aki legbátrabban szembeszállt a vállalkozás demagóg vezérével, magára zúdítván annak haragját, de megmentve a magyar tudomány méltóságát. Elhunyt 1992. május 13-án.

Mindebből tisztán kirajzolódik, milyen ember volt. Olyan, aki megtalálja a világ gazdátlanul hagyott terheit, s akit megtalálnak a világ gazdátlanul hagyott terhei. Egy kollégája írta nemrég, hogy a 70-es évek közepén „az egész Petőfi-kutatás meghalt volna az intézetben, ha nincs ott Kiss József, aki a legkiválóbb Petőfi-kutatók közé tartozik [...] maradt Kiss József a kritikai kiadás iszonyú terhével, amit ő csodásan cipel.” Igen, maradt, ő mindig maradt, a gazdátlanul hagyott terhet fölvette és vitte, póztalanul, zokszó nélkül, amennyire erejéből telt. Most, amikor nem maradhatott tovább, amikor végül mennie kellett, most érezzük meg hirtelen, hogy sokunk vállaira szétosztva is mekkora súlytöbblet nehezedik. Az ő emléke adjon erőt az eljövendő filológus-nemzedékeknek, s nemcsak nekik, hogy elvállalják és továbbvigyék. Bárcsak fel tudnánk nőni a feladathoz.

Dávidházi Péter

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető bármely hírlapkézesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR 1900 Budapest XIII., Lehel u. 10/A.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadó *Stúdium* (1368 Budapest, Váci utca 22., tel.: 118-5881) és *Magiszter* (1052 Budapest, Városház utca 1., tel.: 138-2440) könyvesboltjaiban.

Előfizetési díj egy évre: 618 Ft

Egy szám ára: 103 Ft

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat

H-1389 Budapest, Postafiók 149.

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója.

Szedte az Argumentum Kft.

Budapest, 1992.

Megjelent 12,51 A/5 ív terjedelemben.

HU ISSN 0021-1486

Nyomtatta a Jahn Ferenc Dél-pesti Kórház nyomdaüzeme

Munkaszám: 574/92

SOMMAIRE

<i>Kecskeméti, G.</i> : „Domini sumus” (Enseignement religieux et représentation de noblesse dans les inventions des sermons funebres du 17 ^e siècle)	381
<i>Kerényi, F.</i> : József Katona au programme des théâtres hongrois (1811-1837)	399
<i>Kádár, J.</i> : Jókai Mór: <i>Az arany ember</i> (L'homme d'or)	414

Textologie

<i>Szilágyi, M.</i> : Les traditions de texte et la datation des nouvelles de Kölcsey	440
---	-----

Atelier

<i>Hopp, L.</i> : Mikes Kelemen: <i>Keresztényi Gondolatok</i> (Pensées chrétiennes)	452
<i>Angyalosi, G.</i> : Ignotus ou l'impressionisme critique	464
<i>Varga, R.</i> : De la correspondance de Gyula Illyés avec Imre Forbáth	473
<i>Beveczky, G.</i> : De la conception de littérature de la monographie de Mihály Szegedy-Maszák sur Zsigmond Kemény	481

Document

<i>Gömöri, Gy.</i> : Poème latin d'un humaniste tchèque sur Gábor Bethlen	489
<i>Varga, I.</i> : Le codex Brassai	493
<i>Busa, M.</i> : De la compte de la correspondance de Ferenc Kazinczy	510

Chronique

A